

Ahmet Reşit Rey (1870-1955)

Osmanlı-Türk siyaset ve edebiyat insanı Ahmet Reşit Rey, 1870 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Çankırı mutasarrıfı Abdullah Şefik Bey, annesi Mollacızkade Baki Efendi'nin kızı Atiye Huri Hanım'dır. İlkokulu Çankırı'da okur. Küçük yaşta annesini ardından da babasını kaybeder. Eğitimine İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde devam eder. Mülkiye Mektebi'nin lise ve yüksek kısmını da okuyarak, 1898 yılında iyi derece ile mezun olur. Okulda öğrendiği Fransızcadan başka, sonradan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Bu arada Mülkiye'de hocası olan Recaizade Mahmut Ekrem'in etkisi ve desteğiyle şiir yazmaya başlamıştır. Mezunu olduğu Mülkiye'de bir yıl kadar fizik öğretmeni yardımcılığı ve çeşitli idadilerde öğretmenlik görevlerinde bulunur.

Ahmet Reşit'in devlet işlerinde çalışmaya başlaması, o dönemin bürokrat yetiştirme geleneğine dayanmaktadır. Başarılı Mülkiye mezunları Mabeyn Dairesine kâtip olarak alınırlar. Dönemin aydınlarından tarihçi Abdurrahman Şeref Bey Ahmet Reşit'i Mabeyn Başkâtibine takdim eder ve Ahmet Reşit 1890 yılının 24 Eylülünde Mabeyn Dairesine üçüncü kâtiplikle girer. Yaklaşık 14 yıl kadar burada çalışarak daha üst görevlere gelecektir.

Ahmet Reşit'in Mabeyn Dairesindeki görevi hem siyasi hem de edebi yönünün gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Sultan Abdülhamit'in yönetimi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultanı tahtan indirmek için yürüttüğü politikalara yakından tanık olmuştur. Bu süreçte Osmanlı topraklarında ayrılıkçı hareketlerin yoğunlaştığı yerlerde kritik görevlerde bulunmuştur. Şöyle ki: Kudüs Mutasarrıflığı (31 Ağustos 1904-3 Kasım 1906), Manastır Valiliği (28 Aralık 1906-4 Şubat 1907), Ankara Valiliği (13 Mart 1907-14 Eylül 1908). Meşrutiyetin ilan edilmesine yol açan Makedonya olayları sırasında ise Halep Valiliğindedir. (8 Ekim 1908-15 Eylül 1909).

Uzlaşmacı ve sorun çözücü bir siyaset adamı olarak İttihat ve Terakki ile barışık değildir. Ona göre 31 Mart ayaklanması, Arnavutluk olayları, Balkan Harbi, 1. Dünya Savaşı ve Ermeni felaketinin sorumlusu İttihatçılardır. Nitekim İttihatçıların yönetime hâkim olduğu 31 Mart'tan Balkan Harbine kadar etkin bir göreve alınmamıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İttihatçılığa karşı örgütlenmesi, 1912 sopalı seçimleri ve Halaskâr Zabitan muhtırası olaylarından sonra kurulan partiler üstü bir hükümette yeniden aktif göreve gelerek İzmir Valiliği'ne atanır. Daha sonraki Kâmil Paşa hükümetinde de Dâhiliye Nazırı olur.

Oldukça zorlu iç ve dış olayların yaşadığı bu dönemde Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktadırlar. Ahmet Reşit Balkan Savaşı öncesi Trablusgarp'ın askersiz bırakılarak İtalyanların istilasına imkân verilmesini İttihatçıların politik hataları içinde değerlendirmektedir. Balkan savaşı yenilgisinin ardından İttihatçılar bir darbe ile yeniden yönetime gelirler. Babıali Baskını (Ocak 1913) olarak bilinen bu olay ile Ahmet Reşit'in nazırlığı sona erer. Baskından sonra üç gün gözaltında tutulur. Ardından İstanbul'dan uzaklaşmak üzere Mısır'a doğru yola koyulur. Bu gidiş Paris ve Cenevre'yi de kapsayarak dünya savaşının sonuna kadar uzayacaktır.

Bu aşamalarda İttihat ve Terakki iktidarının otoriter yönetimi daha da pekişmiş, muhalefet ise Babıali baskını ile kaybettiği iktidarın intikamını Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı bir suikastle (Haziran 1913) öldürerek almıştır. Sonrasında İttihatçılar muhalefeti etkin bir tasfiyeye tabi tutarak, suikastle alakalı olabilecek birçok kişiyi gözaltına alır ve Divan-ı Harpte yargırlar. Eski Dâhiliye Nazırı Ahmet Reşit Bey de suikast tertipçileri arasında olduğu iddiası ile idam cezasına çarptırılır. Yurtdışında olduğu için infazdan kurtulmuştur. Anılarında Divan-ı Harbin karar tutanağının tam metni, idam kararının çelişkili ifadeleri geniş yer tutmaktadır.

Ahmet Reşit Birinci Dünya Savaşı çıktığı sırada ailesiyle Cenevre'ye geçmiş ve 1919 Temmuzuna kadar orada kalmıştır. Mütareke döneminde (1918-1922) Ahmet Tevfik Paşa hükümetinde Dahiliye Nazırlığına getirileceği haberini Cenevre'deyken alır. Bu bakanlık, uzun gurbet yıllarından sonra vatanına dönen Ahmet Reşit'in dünya savaşından yenik çıkmış devletin ağır sorumluluğunu üstlenme görevi olmuştur. Bu nedenle İçişleri Bakanı olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerinde aktif bir rol oynamış, ABD Başkanı Wilson'un 1919 başında Paris'e gelmesiyle başlayan barış görüşmeleri sürecinde Osmanlı tarafını temsil eden delegasyonda yer almıştır.

Dönemin birçok Osmanlı-Türk aydını gibi Osmanlı Devleti'nin diplomatik yollarla barışa ulaşılabilmesine inanan Ahmet Reşit, Damat Ferit Paşa'nın 5 Nisan 1920 tarihli 4. hükümetinde hem Dahiliye Nezaretini hem de vekaleten Şûra-yı Devlet Reisliğini üstlenmiştir. Bu görevleri sırasında gerek işgalcilere karşı tutumu gerekse Anadolu'da gelişen ulus hareketine destekleri oldukça önemlidir. Anılarında da Damat Ferit'in "*fikirlerinde selamete ve hareketlerinde istikamete*" güvenilmeyeceği görüşünde olan başka hükümet mensuplarının varlığından söz eder. Bu sayede Anadolu'da gelişen harekattan yarar sağlamaya çalışıp x yeni harp tehlikelerini diplomatik yollarla savuşturma amacı ile gizli kararlar alınabilmiştir. Buna göre 1- Sadrazam kontrol altında tutulmalı, zararlı girişimlerde bulunması engellenmeli veya sonuçsuz bırakılmalı, 2- Eldeki asker kadroları güçlü subaylarla doldurulmalı, 3- Anadolu ve Trakya'daki birlikler bir arada tutulmalıdır. Bu kararların bir sonucu olarak Ahmet Reşit, Damat Ferit'in Edirne'deki askeri kuvvetlerin kumandanı Cafer Tayyar Paşa'nın (Eğilmez) Anadolu'ya geçmesini engellemek üzere tutuklama girişimini etkisiz bırakmıştır. Ayrıca Mütareke sürecinde Anadolu'ya geçmek üzere yardımını isteyenlere de gayri resmi olarak yol açmıştır.

Ahmet Reşit'in yetkilerini kullanmada gösterdiği dirayet işgalcilerin İstanbul'daki keyfi uygulamalarını sınırlamıştır. Örneğin işgal sırasında şehre gösterişli bir giriş yapan Fransız generali Franche Desperey İstanbul ve Anadolu'da yükselmekte olan "millici" duyarlılıktan şikâyet edip tehdit edici bir üslup kullandığında Ahmet Reşit stratejik noktaların müttefik kontrolünde olması nedeniyle hükümetin elinin kolunun bağlı olduğunu da söyleyerek gereken karşılıkları vermiştir. Padişahın saraydan hiç çıkmadığı yönünde serzenişini de padişahın "kendi şehrimde yabancı askerler arasına dolaşmaktan halkıma karşı hicap ederim" dediğini aktararak cevaplar. General'in Cuma selamlığında Padişah muhafız birliğinin müttefik kuvvetlerden oluşturulması teklifine böyle bir durumun padişahı daha da utandıracığı ve onu halkın gözünde değersizleştireceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Öte yandan Anadolu'da gelişmekte olan milli direniş hareketine karşı çıkarılan Kuvayı milliyecilerin katli hakkındaki fetvanın Hariciye Vekillliğini de yürüten Damat Ferit'in iddia ettiği gibi işgalcilerin ısrarı ile değil "kin ve budalalık" eseri olduğunu da Ahmet Reşit'in anılarında görmek mümkündür.

Sevr görüşmeleri sırasında Paris'e giden heyetin içinde yer alan Ahmet Reşit ağır barış koşullarının Anadolu lehine revizyonu için müzakere sürecinde İstanbul'da bulunan sadrazamı kontrol edemediklerini bildirir. Hatta heyet üyeleri İstanbul'a dönerken Sadrazamın Paris'e doğru yola çıktığını öğrenmişlerdir. Durumu padişah ile görüşüp sadarete Tevfik Paşa'nın getirilmesini önerir. Padişah'ın önceliği ise barış antlaşmasının imzasıdır. Görüşme sürecinde Damat Ferit'in Ahmet Reşit'i hem Paris'ten hem de İstanbul'dan uzak tutma girişimleri olmuştur. Sonuçta Ahmet Reşit Sevr'i imza aşamasında hükümetten ve görüşmeleri yürüten delegasyondan ayrılır. Sevr başka bir heyet tarafından 1920 Ağustos'unda imza edilir.

Ahmet Reşit'in devlet işlerindeki tecrübesi ve ileri görüşlülüğü Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla daha netleşecektir. Çünkü Sevr'i imzalayanlar Yüzellilikler listesine dâhil edilip yurttaşlıktan çıkarılmışlardır.

Ahmet Reşit, devrinin birçok aydını gibi, devlet adamlığı yanı sıra edebiyatçı yönü ağırlıkta olan bir simadır. Yazarın küçük yaşta öksüz ve yetim kalması, devrin edebiyat çizgisi (Servet-i Fünun) onu hüzün ve kederi ifade eden edebiyat eserlerine yöneltmiştir. Bu eğilimde Mülkiye'deki hocası Rezaizade Mahmut Ekrem'in etkileri de göz önünde tutulmalıdır. Henüz on beş yaşındayken Ali Kemal'in çıkardığı *Gülşen* isimli dergide yayınlanan ilk şiirinin adı "Nevha"dır. (1885). Ardından da Rezaizade, Namık Kemal ve Abdülhak Hamit'in bazı şiirlerine nazireleri yayınlanır.

Asıl edebi gelişimi sürekli okuma imkânı bulduğu, çağdaşı edebiyatçılarla temas sağladığı Mabeyn Katipliği yıllarında olmuştur. Sarayda çalışma arkadaşları arasında İsmail Hakkı (Müştak Mayakon) ve Ali Ekrem (Bolayır) gibi isimler vardır. Gençlik dönemi ürünlerinden sonra 1895'ten itibaren Hüseyin Cahit'in yayınladığı *Mektep* dergisinde olgunluk yazıları görülmeye başlar. 1896'dan itibaren de *Servet-i Fünun* dergisinde H. Nazım takma adını kullanmaya başlamış ve Edebiyat-ı Cedide ortamına katılmıştır.

1900'den itibaren *Servet-i Fünun*'dan ayrılarak karşıt dergi olan *Malumat* mecmuasında yazmaya başlar. Bu değişimde edebiyattaki eksiklerini eleştiren Tevfik Firket'e kırılmış olan Ali Ekrem'in etkisi vardır. Anılarında *Malumat*'a geçişini açıklarken Tevfik Fikret ile Ali Ekrem'i barıştırmaya çalıştığını, muvaffak olamadığını ve Ali Ekrem'i gücendirmemek istediğini belirtir. Cenap Şahabettin'le edebî görüş farklarının da bu değişimde etkisi vardır. Gazete değiştirme eylemi kalem münakaşalarına yol açmış, ancak Ahmet Reşit bu değişim sayesinde edebiyat eleştirilerinde daha özgürlük kazanmıştır.

Meşrutiyet döneminde daha çok İttihat ve Terakki karşıtı yayınlarda yer almıştır. *Şehrah* dergisinde "Maziden Hâle" başlığı altında siyasi anıları, Cumhuriyet devrinde *Yeni Sabah* gazetesinde "Hatıralarım" başlığı ile genel hatıraları dizi halinde yayınlamıştır.

Galatasaray Lisesinde verdiği edebiyat derslerinin notları 1911'de ve 1912'de de iki cilt halinde "Nazariyat-ı Edebiye" adıyla yayınlanmıştır. Ancak gazetelerde yayınlanan şiirleri kitap haline getirilmemiştir. Racine'den yaptığı tercümeleleri *J. Racine Külliyyatından* başlığı ile Vergilius'tan tercümeleleri *Enediede* adıyla 1934'te kurulan Dün -Yarın Külliyyatından basılmıştır.

Ahmet Reşit Rey, 1920 Temmuzundan itibaren devlet görevinden ve siyasi hayattan tamamen ayrıdır. 1896 yılında Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in kızı Fethiye Hanım (1872-1962) ile evlenmiştir. Ünlü Türk bestecisi Cemal Reşit Rey ile Türk tiyatro tarihinin önemli simalarından Ekrem Reşit Rey'in babasıdır. Cumhuriyet yıllarında İstanbul Nişantaşı'nda, Şair Nigâr Sokağındaki evinde, devrini yüz akı ile tamamlamış ve kendisini edebiyata vermiş bir Osmanlı bürokrati olarak yaşamış ve hayata gözlerini yummuştur.

Nur N. ÖZMEL

KAYNAKÇA

BİRİNCİ, Ali, "Rey, Ahmet Reşit", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, 2. Cilt, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s.458-459.

ÖZDEMİR, Cihan, **H. Nazım'ın Şiirleri (Ahmet Reşit Rey) Üzerine Bir İnceleme**, Kurgan Edebiyat, Ankara 2020.

REY, Ahmet Reşit, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)**, Haz. Nur Özmel Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2. Cilt, Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.693.

Yedigün, Sene: 9, No. 438, C 17 (28 Temmuz 1941), s.14.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-resit-rey-1870-1955/?pdf=3885> adresinden erişilmiştir